

ÉVFORDULÓK

Révay Péter történetírói örökségéről halála 400. évfordulóján

Révay Péter (1568–1622) elsősorban onnan lehet ismert a magyar történelem iránt érdeklődők előtt, hogy ő készítette a legkorábbi leírást a Szent Koronáról és a koronázási jelvényekről. Személye ugyanakkor más miatt is méltó a figyelmünkre. Fontos szerep jutott neki a korabeli politikai porondon, már 1606-tól, a Bocskai-felkelést lezáró béketárgyalásoktól kezdve egészen haláláig, 1622-ig. Külön is hangsúlyozandó a koronaőri hivatalban való ténykedése, amely igen nagy jelentőséggel bír a felségjelvények historiájában. Végül nagy terjedelmű Magyarország-története – amelynek végén új leírást adott a Szent Koronáról és a többi klenódiáról – ugyancsak megérdemli, hogy foglalkozzunk vele.

ÉLETPÁLYA MARS ÉS PALLASZ TÁRSASÁGÁBAN

Révay Péter lutheránus főnemesi családban született: atyja Révay Mihály, magyar királyi főajtónállómester, Miksa és Rudolf császár tanácsosa volt, anyja Laki Bakith Anna. Iskoláit Bártfán, Iglón, majd 1585–1588-ban a bécsi jezsuita gimnáziumban végezte, testvérével, Ferencsel együtt, ahol filozófiai előadásokat hallgatott (megjegyzendő ugyanakkor, hogy evangélikus hitét élete végéig megtartotta). Ebből az időszakból fennmaradtak iskolai jegyzetei is, amelyeket az előadások során készített.¹ 1588-tól ugyancsak Ferenc testvérével a strassburgi akadémián tanult, amelynek a cicerói ékesszólás oktatása volt az egyik fő célkitűzése. Révay professzora előbb Johannes Sturm, majd Melchior Junius volt. Bizonyára jogi előadásokat is hallgatott: erről tanúskodik egy értekezése, amelyet „gyakorlás céljából” készített, és Paul Graseck jogászprofesszor elnöklete alatt 1591 márciusában védett meg.²

Az akadémiai évek után Révay felkereste Németország egyes városait, majd 1592-ben hazatért. Itthon barátságot kötött a költő Rimay Jánossal, akivel osztozott a neves németalföldi filozófus és ókortudós, Justus Lipsius iránti rajongásban. Amint arról a Lipsiushoz írt levelében (1592. júl. 27.) beszámolt, Rimayval közösen olvasták és csodálták a németalföldi filozófus munkáit: a *Constantiát*, a *Politicát*, illetve nyomtatásban megjelent levelezését.³

1 Ld. erre *Bónis György*: Révay Péter. Budapest, 1981. (Irodalomtörténeti Füzetek 104.) 7–9.; *Kees Teszelszky*: Az ismeretlen korona. Jelentések, szimbólumok és nemzeti identitás. Szerk.: *Czibere Mária*, ford.: *Trostovszky Gabriella*. Pannonthalma, 2009. (Historia pro Futuro) 221–222.

2 Az értekezés különlegessége, hogy a fiatal Révay azt Istvánffy Miklósnak (1538–1615), a kiváló historikusnak ajánlotta, akit barátjának nevez. Ld. erre Révay Péter nagy országtörténetének a munkatársaimmal együtt készített kétnyelvű kiadását, illetve a kiadás elé írt bevezetőmet: *Tóth Gergely*: Egy lutheránus főrend politikai testamentuma a história nyelvén. Révay Péter *De monarchia...* című műve. In *Révay Péter: De monarchia et Sacra Corona Regni Hungariae centuriae septem. – A Magyar Királyság birodalmáról és Szent Koronájáról szóló hét század*. Szerk., bev., jegyz.: *Tóth Gergely*. A latin szöveget gond., és ford.: *Benei Bernadett, Jarmalov Rezső, Sánta Sára, Tóth Gergely*. I–II. kötet. Budapest, 2021. I. 15–100., itt: 18, 49. (165. jegyz.). A szövegkiadást a Pálffy Géza vezette BTK TTI „Lendület” Szent Korona Kutatócsoport által elnyert Lendület kutatási projekt (2012–) támogatásával jelentettük meg. Itt köszönjük meg Pálffy Gézának jelen tanulmányunk véleményezését és az értékes megjegyzéseket is.

3 *Bónis György*: Révay Péter. 1981. 97.

Révay szerette volna, ha a jeles tudós válasza méltatja, ez azonban nem történt meg. Vélhetőleg az volt ennek az oka, hogy kicsivel később Rimay is írt Lipsiusnak, s abban sok, a nagy hírű tudós számára kellemetlen témát boncolgatott (felekezeti ügyek, Lipsius tollharcai stb.), így Lipsius kénytelen volt Rimayval együtt Révayt is kizárni a levelezőpartnerek közül.⁴ Ez azért különösen sajnálatos, mert amint fentebb már említettük, Lipsius a kor divatja szerint nyomtatásban is közzétette levelezését – vagyis ha megindult volna a levélváltás kettejük között, akkor bizonyára Révaytól is fennmaradt volna publikálva néhány episztola, amelyek sokat elárulhattak volna szerzőjükről.

Az Oszmán Birodalom ellen 1591 és 1606 között folyó tizenöt éves háborúból Révay mint főrend és Turóc vármegye főispánja bőszesen kivette a részét. Katonáival számos csatában, várostromban vett részt, így például a keresztény hadak 1593–1594. évi harcaiban. Hadi szolgálatára többször utal posztumusz megjelent országtörténetében, a *De monarchiában*.⁵ A háború alatt házasodott meg: a főrangú Forgách Máriát vette feleségül 1596-ban. Ebben az időszakban lett bizalmas embere Habsburg Mátyás főhercegnek, a későbbi II. Mátyásnak. A Bocskai-felkelés során hű maradt a Habsburg-dinasztiához; a felkelőkkel szemben 1605-ben megvédelte Holics nevű várát.⁶ 1606-ban a Bocskaival folytatott béketárgyalások idején a császári delegáció tagja volt.⁷

A Mátyás főherceg és II. Rudolf császár között kitört viszályban viszont a főherceg mellé állt, és tevékenyen segítette hatalomra kerülésében Magyarországon. 1608 áprilisában Mátyás megbízásából a morva rendekkel tárgyalt a Rudolf elleni egységes fellépés ügyében.⁸ Miután II. Mátyás megszerezte Rudolftól a Szent Koronát és az esztendő végén magyar királlyá koronázták Pozsonyban, Révay a rendek és a király közös választása alapján koronaőr lett, majd 1610-től még királyi udvarmester is (a királyi tanácsosi címet már korábban elnyerte). A felségjelvény története, az ország történetében betöltött szerepe felkeltette az érdeklődését, ami aztán történeti munkákban testesült meg.⁹ Koronaőri tisztségét, esküjét igen komolyan vette. Amikor II. Mátyás az 1613. évi királyné-koronázás után ideiglenesen Bécsbe akarta vitetni a koronázási palástot, Révay – eme esküre hivatkozva – a felségjelvény átadását a rendek beleegyezéséhez kötötte, majd ennek megtörténte után személyesen kísérté ki, illetve hozta haza nemzeti ereklyénket.¹⁰

II. Mátyás az uralkodása alatt nagyon sokszor vette igénybe kipróbált híve szolgálatait. Ugyanakkor Révay főrend is volt, és annak megfelelően politizált. 1609-ben sokat tett azért, hogy politikai szövetségését, az evangélikus Thurzó Györgyöt válasszák ná-

4 *Bene Sándor*: Rimay vindicatus. Rimay János Justus Lipsiushoz írott leveléről. In Filológia és textológia a régi magyar irodalomban. Tudományos konferencia, Miskolc, 2011. május 25–28. Szerk.: *Kecskeméti Gábor–Tasi Réka*. Miskolc, 2012. 139–188., itt: 171–174.

5 Ld. a már idézett kiadásunkban: *Révay Péter*: De monarchia. 2021. 6.152.4, 6.177.9–10. (Az általunk meghatározott fejezet- és szakaszbeosztás szerint hivatkozunk a műre.) Fontos forrás még Révay életére a sírja felett elhangzott, s később nyomtatásban is megjelent temetési beszéd Hrabéczy Rafael evangélikus lelkészétől: *Raphael Hrabecius*: Oratio funebris in solennibus exequiis... Petri de Rewa... habita in loco sepulturae ejusdem et majorum, in templo Martinopolitano Comitatus Thurocensis 17. Iulii, Anno Dei Hominis MDCXXII... Cassoviae, 1623. A Révay hadi szolgálatára vonatkozó részt ld. uo. Div.

6 Erről Istvánffy Miklós számol be. Ld. *Nicolaus Istvánffy*: Historiarum de rebus Ungaricis libri XXXIV. Coloniae Agrippinae, 1622. 827.

7 Erről saját maga is szót ejt művében. Ld. *Révay Péter*: De monarchia. 2021. 6.191.6. Még ld. *Bónis György*: Révay Péter. 1981. 20–21.

8 A morvakkal való szövetségre ld. *Révay Péter*: De monarchia. 2021. 7.6.4–9.; *Bónis György*: Révay Péter. 1981. 25.

9 Ld. alább a tanulmányunkban.

10 Ezt is maga meséli el művében. Ld. *Révay Péter*: De monarchia. 2021. 7.73.1–3. Még ld. *Bónis György*: Révay Péter. 1981. 35.; *Tóth Gergely*: Egy lutheránus főrend. 2021. 15–16.

dorrá.¹¹ Minthogy maga is buzgó lutheránus volt, jelen volt az 1610. évi zsolnai zsinaton, és aláírta annak határozatait – Thurzó György mellett egyedüli főrendi résztvevőként –, amelyekben önálló lutheránus egyházmegyéék felállításáról is döntés született, az 1608. évi országgyűlési törvények értelmében, ugyanakkor a katolikus klérus tiltakozása mellett.¹² 1614-ben a császár által összehívott linzi gyűlésen tagja volt a magyar rendi küldöttségnek, amely elutasította a bécsi udvar háborús terveit Bethlen Gábor erdélyi fejedelem és az Oszmán Birodalom ellen.¹³

Az 1618-ban magyar királlyá koronázott II. Ferdinándot is elfogadta, bár a pozsonyi koronázó országgyűlésen határozott rendi álláspontot vett fel: ragaszkodott a magyar rendek szabad királyválasztási jogához, illetve a nádor előzetes megválasztásához. 1619 nyarán ő volt az egyik szerzője a protestáns rendek panaszainak a diétán.¹⁴ Amikor Bethlen Gábor erdélyi fejedelem 1619-ben támadást indított a Magyar Királyság, illetve II. Ferdinánd ellen, Révay Pozsonyba sietett a Szent Korona védelmére. 1620-ban kénytelen volt kiszolgáltatni a koronát a csapataival odaérkező fejedelemnek, aki azt előbb Zólyomba, majd Ecsedre vitette. Révay – teljesítve a koronaőri feladatát – szinte végig ott volt a felségjelvények mellett akkor is, amikor az Bethlen birtokában volt. Koronaőri tisztségében mind II. Ferdinánd, mind Bethlen megerősítette, sőt, a fejedelempárti, főként protestáns rendek is újráválasztották a posztra – igaz, mindemellett sok támadás érte, elsősorban Habsburg-párti, katolikus oldalról, mivel a koronához való hűsége miatt Bethlen-pártisággal, „lázadással” vádolták. Mindettől valószínűleg nem függetlenül az egészsége is megromlott. Ott volt a korona mellett, amikor a nikolsburgi békeegyezménynek köszönhetően Bethlen visszaszolgáltatta a koronát a királynak és a rendeknek 1622 márciusában Kassán, de a felségjelvények viszszaállításáig, 1622. június 5-én Trencsénben elhunyt.¹⁵

A KORONAKUTATÁS MEGTEREMTŐJE: RÉVAY 1613. ÉVI „COMMENTARIUS”-A

Révay Péter 1613-ban jelentette meg legismertebb művét, amely a magyar Szent Korona históriájáról szól.¹⁶ Munkamódszere az volt, hogy a történeti forrásokból – elsősorban Thuróczy János krónikájából, illetve Antonio Bonfini magyar történetéből – kigyűjtötte mind-

11 Károlyi Árpád: Az ellenreformáció kezdetei és Thurzó György nádorrá választása. Századok 53–54. évf. 1919–1920. 1–33, 124–163., itt: 125, 128.

12 Zsilinszky Mihály: Az 1610-ik évi zsolnai evangélikus zsinat háromszázados emlékűnépén. Egyháztörténeti tanulmány. Selmechánya, 1910. 24.

13 Erről a gyűlésről hosszan beszámol országtörténetében. Ld. Révay Péter: De monarchia. 2021. 734–40. Még ld. Bónis György: Révay Péter. 1981. 33–34.

14 Ld. minderre Tóth Gergely: Egy lutheránus főrend. 2021. 22.

15 Életének utolsó esztendeire ld. Szilágyi Sándor: Révay Péter és a Szent Korona (1619–1622). Budapest, 1875. (Értekezések a történeti tudományok köréből V/1.); Bónis György: Révay Péter. 1981. 35–42.; Pálffy Géza: A Szent Korona Bethlen Gábor erdélyi fejedelem birtokában (1619–1622). Egy korona-itinerárium összeállításának lehetőségeiről. In A történelem mint hivatás. A Benda-emlékkonferencia előadásai. 2013. november 27. Szerk.: Szijártó M. István. Budapest, 2015. 75–107., itt: 89. et passim; Pálffy Géza–Tóth Gergely: Az „országablak”, egy új koronavers és a pozsonyi Koronatorony különleges vasajtaja. Újdonságok a Szent Korona 17. századi történetéhez. In „...nem egyetlen történelem létezik.” Publicationes Universitatis Miskolcensis – Sectio Philosophica (XXI/2). Miskolc, 279–301, itt: 282–289.; Tóth Gergely: Egy lutheránus főrend. 2021. 27–31.

16 Petrus de Rewa [Révay Péter]: De Sacrae Coronae Regni Hungariae ortu, virtute, victoria, fortuna annos ultra DC clarissimae brevis commentarius. Augustae Vindelicorum, 1613. (Továbbiakban: Commentarius.) Fordítása: Révay Péter Turóc vármegyei főispán rövid emlékirata Magyarországon több mint 600 éve tündöklő Szent Koronájának eredetéről, jeles és győzedelmes voltáról, sorsáról. Ford.: Kulcsár Péter. In A korona kilenc évszázada. Történelmi források a magyar koronáról. Szerk.: Katona Tamás. Budapest, 1979. 195–232.

zokat az adatokat, amelyek a koronára vonatkoznak, s ezeket fűzte egységes históriává.¹⁷ A korona érző, cselekvő lényként jelenik meg ebben a szövegben, szinte megszemélyesítve, és sorsa Révay narratívájában össze van kötve az országgal: ha a koronát „megsértik”, azaz méltatlanul bánnak vele, vagy kiviszik az országból, annak az ország is kárát látja. Révay-ra hatással lehetett Elias Berger udvari történetíró 1608-ban megjelent rövid szónoklata, amely szintén a korona történetét, „bolyongásait” mutatja be,¹⁸ ám a koronaőr munkája jóval részletesebb, és a hangsúlyok is máshol vannak nála.

A Szent Korona ábrázolása Révay Péter 1613-ban megjelent koronátörténetében (BTK TTI „Lendület” Szent Korona Kutatócsoport, Szakkönyvtár)

bocsátotta az 1580-as évektől a cseh fővárosban őrzött magyar felségjelvényeket. A kortársak szemében a Szent Korona, illetve Prágából való „hazatérése” szimbólum lett, amely összekapcsolódott Mátyás megkoronázásával, valamint a rendi jogok és a protestánsok számára a vallásszabadság garantálásával, vagyis az uralkodó és a rendek közti „kiegye-

Révay Péter eme művének megértéséhez tudni kell, hogy a Szent Korona már a XIII. századtól különleges tiszteletnek örvendett a magyar közgondolkodásban. Az első magyar király, Szent István koronájának tartották, majd a XIV. század elején kialakult az a nézet, miszerint csak az tekinthető törvényes magyar királynak, akit a Szent Koronával koronáznak meg.¹⁹ Ez a felfogás később úgy fejlődött tovább, hogy Magyarországon valójában a Szent Korona uralkodik.

A XVII. század elején a protestáns értelmiség is komoly érdeklődést mutatott a Szent Korona iránt. Ennek okai az 1606–1608. évi eseményekre vezethetők vissza. II. Rudolf, aki eleinte nem volt hajlandó aláírni a török háborút lezáró és a magyarországi protestánsok vallásszabadságát biztosító zsitvatoroki–bécsi kettős békeegyezményt, 1608 nyarán kénytelen volt meghátrálni testvére, Mátyás főherceg és a vele szövetséges magyar, morva és ausztriai rendek előtt: egyebek mellett lemondott a magyar királyi trónról, és fivére rendelkezésére

17 Vö. *Bartoniék Emma*: Fejezetek a XVI–XVII. századi magyarországi történetírás történetéből. (Kézirat gyanánt.) Budapest, 1975. 390.

18 Ld. *Kees Teszelszky*: Az ismeretlen korona. 2009. 189–203. A mű fordítását ld. uo. 327–341.

19 Ld. *Benda Kálmán–Fügedi Erik*: A magyar korona regénye. Budapest, 1979. 5–52.; *Kees Teszelszky*: Az ismeretlen korona. 2009. 33–35.

zéssel”. Tehát a Szent Korona pozitív tartalommal telítődött a protestánsok, így Révay számára is.²⁰

Ennek megfelelően Révay művében a korona a rendi szabadságok szimbóluma is lett. Így nem csupán a korona fizikai „*sérelme*” sérti annak szentségét, hanem a rendi jogoknak és kiváltságoknak az uralkodó általi megsértése is. Vagyis egy rendi jelképpé alakult át a korona nála. Ugyanakkor Révay az egész műben hangoztatja, hogy az országban egyetértésre (*concordia*) van szükség, hogy a török ellen eredményesen léphessenek fel. Az egyetértés nemcsak a király és a rendi nemzet közötti kiegyezésre vonatkozik nála, hanem az országon belüli harmóniára is – a különböző felekezetek tagjai között.²¹ Talán ez a törekvés állhat a mögött is, hogy a tudós koronaőr Szűz Mária képmását vélte felfedezni a koronán – bár itt egyszerű tévedés is történhetett –, illetve, hogy a koronázási paláston lévő csonka szövegrészt tévesen úgy értelmezte, mintha az ugyancsak Szűz Máriára, Magyarország patrónájára vonatkozna.²² Eme kompromisszumkereső, visszafogott hangvétele miatt Révay koronatorténete népszerű lett a katolikus műtszemléletben is – többször kiadták, de már úgy, hogy az ellenreformációs tematikához igazították.²³

A magyar korona történetének megírásával a tudós koronaőr újabb impulzust adott a diadém már addig is erős kultuszának. Munkája műfajt teremtett: a későbbi koronatorténeteket – amelyekből utóbb igen sok született Magyarországon – Révay munkája ihlette, és jelentős mértékben tőle merítettek. A kötetben szereplő, Wolfgang Kilian által megalakított korona-metszet – amelynek elkészítésében maga a koronaőr is részt vett – sokáig befolyásolta a koronáról született ábrázolásokat.²⁴ Révay műve emellett megerősítette a felségjelvény szimbólum szerepét, amely nála a rendi nemzet szabadságait is megtestesítette. Fontos emellett, hogy a koronáról mint tárgyról elsőként készített (viszonylag) pontos és részletes leírást.

ORSZÁGTÖRTÉNET ÉS POLITIKAI TESTAMENTUM: A „DE MONARCHIA”

Révay másik nagy műve a *De monarchia et sacra corona Regni Hungariae centuriae septem*, azaz *A magyar királyság birodalmáról és Szent Koronájáról szóló hét század*. E munkát Révay – az előszó és a tartalom alapján – élete végén, 1619–1622 között írta, de a mű csak 1659-ben jelent meg – unokája, a tragikus sorsú Nádasdy III. Ferenc országbíró jóvoltából.²⁵ Az idős koronaőr – amint arról az előszóban vall – eleinte csak ki akarta egészíteni a *Commentarius*ban leírtakat, de aztán sok ismeretlen adatra buk-

20 Kees Teszelszky: Az ismeretlen korona. 2009. 159–214.

21 Uo. 215–275.

22 Ld. Révay Péter: *Commentarius*. 75, 79.; Kees Teszelszky: Az ismeretlen korona. 2009. 275–281.; Tóth Gergely: Lutheránus országtörténet újsztoikus keretben. Révay Péter *Monarchiája*. In *Clio inter arma*. Tanulmányok a 16–18. századi magyarországi történetírásról. Szerk.: Tóth Gergely. Budapest, 2014. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) 117–147., itt: 122–124.

23 Ld. Kees Teszelszky: Az ismeretlen korona. 2009. 293–323.; Tóth Gergely: Szent István, Szent Korona, államalapítás a protestáns történetírásban (16–18. század). Budapest, 2016. 43–46.

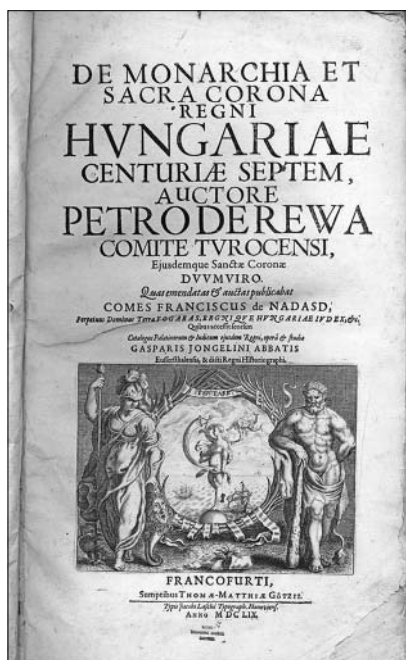
24 A metszetre legújabbban, a régebbi irodalom idézésével ld. *Buzási Enikő*: III. Ferdinánd koronázási portréja 1626-ból. A magyar viselet mint a hatalmi reprezentáció eszköze a 17. század eleji királykoronázásokon. In *Amikor Sopronra figyelt Európa*. Az 1625. évi soproni koronázó országgyűlés. Szerk.: Dominkovits Péter–Katona Csaba–Pálffy Géza. Sopron–Budapest, 2020. (Annales Archivi Soproniensis No. 2.) 383–416., itt: 402–403.; Tóth Gergely: Egy lutheránus főrend. 2021. 82–83.

25 Ld. *Petrus de Rewa* [Révay Péter]: *De monarchia et Sacra Corona Regni Hungariae centuriae septem...* Francofurti, 1659. A mű fentebb már többször idézett új kiadása: Révay Péter: *De monarchia*. 2021.

kant külhoni történeti munkákban, valamint kéziratos forrásokban, s ezért új művet hozott létre.²⁶ Ez az új mű már nemcsak a Szent Korona, hanem Magyarország története is volt egyben. Révay évszázadokra osztotta fel a művét, s így tárgyalta a magyar históriát. Forrásainak köre elég széles: magyar történeti munkák – köztük akkor még csak kéziratban lévő művek, így Zermegh János, Forgách Ferenc, Johannes Michael Brutus és Istvánffy Miklós munkái – mellett nagyszámú külhoni országtörténetet is használt, például Kromer, Vapovius, Dubravius, de Roo, Commynes, Aeneas Sylvius, Paulus Iovius és mások műveit. Kéziratos forrásai közül a fent említett históriákon kívül az egyik legfontosabb Hunyadi (I.) Mátyás magyar király (1458–1490) diplomáciai levelezése, amelyhez egy XVI. századi kódexből jutott hozzá.²⁷

A művet Révay egészen más politikai klímában írta meg, mint a korábbi *Commentariust*. Időközben II. Mátyás helyett a vallási szempontból türelmetlen, intenzív katolikus főherceg, II. Ferdinánd került a cseh (1617) és a magyar (1618) trónra, majd a császári méltóságba (1619) – a pápa, illetve Magyarországon az egyre nagyobb világi befolyással bíró ex-jezsuita főpap, Pázmány Péter esztergomi érsek hathatós támogatásával. Emellett a vallásszabadság 1608. évi kivívása nem hozott nyugvópontot a felekezeti kérdésre: súlyos visszaélések, jogsértések történtek a katolikusok és a protestánsok részéről is. A rendek politikai hatalmát, különösen a Habsburg-országok és -tartományok rendjeinek az összefogását közben II. Mátyás is igyekezett korlátozni. Mindezek a fejlemények, és az azok miatt érzett aggodalom világosan megjelenik Révay művében. Számos alkalommal hangoztatja ugyanis a rendek jogait és szabadságait, az ország történetét bemutatva pedig kritikával illeti azokat a pápákat, akik beavatkoztak a világi politikába, és ugyanígy tesz azokkal a magyar főpapokkal, akik világi tisztségeket viseltek. Tehát Révay e művében már nem annyira a kompromisszumot keresi, hanem jelzi nemtetszését a politikai változások, legfőképpen az egyetértés megbomlása és a vallássza-

badság be nem tartása miatt. Nem mutatható ki ugyanakkor a szövegből, hogy a törökkel szövetséges erdélyi fejedelem, Bethlen Gábor 1619–1621. évi magyarországi hadjáratsorozatát (amely közepette munkáját megalkotta) helyeselné: egész művében határozottan elítéli a török hódítást, illetve az oszmánoknak behódoló, s onnan támogatást remélő magyar politikusokat.²⁸

Révay Péter 1659-ben posztumusz megjelent országtörténetének címlapja (MTA Könyvtár és Információs Központ)

26 Ld. Révay Péter: De monarchia. 2021. Előszó 2.1.

27 A mű forrásaira ld. Bartoniek Emma: Fejezetek. 1975. 394.; Bónis György: Révay Péter. 1981. 62–66.; Szabados György: A magyar történelem kezdeteiről. Az előidő-szemlélet hangsúlyváltásai a XV–XVIII. században. Budapest, 2006. 96–103.; legújabban, sok új eredménnyel ld. Tóth Gergely: Egy lutheránus főrend. 2021. 38–58.

28 Minderre bővebben ld. uo. 26–31.; 66–81.

Révay ebben a könyvében új leírást adott a Szent Koronáról, és keletkezésére is új elméletet gyártott. Ki tudta ugyanis betűzni (Bíborbanszületett) Konstantinos császár nevét a koronaabroncon, s ez indította arra a (részben helyes) felfedezésre, hogy a korona nem római, hanem „görög” eredetű, illetve hogy Nagy Konstantin császártól (306–337) származik. (Valójában VII. Dukasz Mihály bizánci császár készítette I. Géza magyar királynak valamikor 1071–1077 között, és bár valóban szerepel rajta egy Konstantinos-képmás – az adományozó császár, illetve I. Géza magyar király zománcképe mellett –, ez nem az antik római imperátort, hanem Dukasz Mihály fiát, Bíborbanszületett Konstantinost, vagy pedig testvérét, Bíborbanszületett Konstantioszt ábrázolja).²⁹ Révay az új elmélettel elvitatta a korona római, pápai eredetét, és hosszú fejtegetésben indokolta meg, miért nem készíthette azt a katolikus egyházfő – jóllehet Szent István XI. századi legendájában (Hartvik-legenda) ez szerepelt.³⁰ Révay ezzel a protestáns múltszemlélethez közelítette a diadémet, s egyben megnyitotta a vitát annak eredete kapcsán.³¹

EGY SZERZŐ, AKIRŐL TOVÁBB FOGUNK VITATKOZNI – ÖSSZEZŐ GONDOLATOK

Révay öröksége élő örökség – és ezt mindenfajta pátosz, vagy az évforduló miatti felmagasztalási szándék nélkül kijelenthetjük. Az, hogy a korona sorsa, eredete, külseje ma is nagyon sok embert foglalkoztat, az nem kis részben neki köszönhető. A felségjelvény iránti szinte vallásos tiszteletet, ragaszkodást természetesen nem ő „találta fel”, hiszen az a magyar társadalomban már a XIII. század óta jelen volt. Ám ezt a rendkívüli kötődést ő öntötte írásba igen hatásos módon, s ezzel annak jelenlétét, erejét megsokszorozta, vagyis a koronakultuszt más regiszterekbe (világi és egyházi történetírás, politikai irodalom, képzőművészeti reprezentáció) is átcsatornáztta, minthogy műve nagy hatást gyakorolt a későbbi korokra. Jól érzett rá arra továbbá (bár ebben Berger részben megelőzte), hogy a korona történetének megírása egy igen fontos és hálás téma, hiszen a felségjelvény – minthogy nélkülözhetetlen volt az uralkodókoronázásokon – rendkívüli fontossággal bírt az ország életében, s ennek köszönhetően története is meglehetősen mozgalmas volt (többször kivitték az országból, háborúztak miatta, ellopták, elrejtették stb.).³² Emellett Révaynak a korona eredetével és külsejével kapcsolatos, olykor egymásnak is ellentmondó nézetei, amellyel, hogy sok vitát generáltak (a Szűz Mária-képmás ma is heves érzelmeket és elképesztő fantazmagóriákat gerjeszt), már igen korán ráirányították a figyelmet a felségjelvény mint tárgy sajátosságaira, illetve elkészítésének körülményeire. A koronaőr által megkezdett, s azután hamar szárbá szökkenő, sokszor indulat- és vágyvezérelt „koronakutatás” – amely sokak részvételével napjainkban is zajlik – szintén alapvetően határozza meg azt, hogy ma miként tekintünk legbecsesebb nemzeti ereklyénkre.

29 A korona abroncsán lévő Konstantinos-zománckép problémájára legújabban ld. *Tóth Endre: A magyar Szent Korona és a koronázási jelvények*. Budapest, 2018. (Nemzet Főtere Kézírásműhelyek) 124., 126.

30 Révay eme új elméletét a műben ld. *Révay Péter: De monarchia*. 2021. 7.77–82.

31 A mondott rész korábbi ismertetése: *Bertényi Iván: A magyar Szent Korona. Magyarország címere és zászlaja*. Budapest, 1996. 19.; újabb elemzések e sorok írójától: *Tóth Gergely: Szent István*. 2016. 48–56.; *Tóth Gergely: Egy lutheránus főrend*. 2021. 81–87.

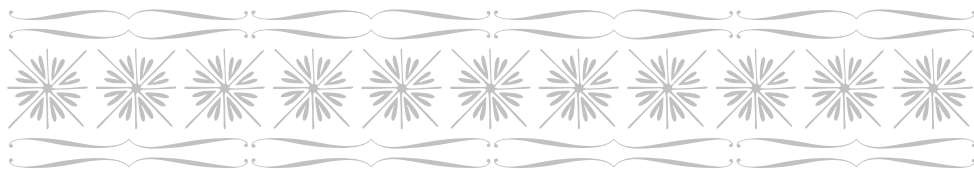
32 E rendkívül fordulatos koronaéletrajz egyes epizódjait – jelesül a felségjelvények külföldre való kiveteleinek, majd visszahozatalainak történetét – tartalmazza a Pálffy Géza szerkesztésében megjelent kiváló tanulmánykötet: *Pálffy Géza (szerk.): A Szent Korona hazatér. A magyar korona tizenegy külföldi útja (1205–1978)*. Budapest, 2018. (Magyar Történelmi Emlékek: Értekezések.) Idén új kötetben a Szent Korona „belföldi” kalandjai is napvilágot látnak.

Ám személyének és életművének jelentősége – ahogy azt fentebb már jeleztük –nemcsak a koronatorténétében rejlik. Révay Péter, mint láttuk, a magyar korona szolgálatában állt: de nem csupán tollával, hanem 1608-tól haláláig hivatalosan, koronaőrként is. Gondoskodott a koronaőrsegről, zsoldjukról, olykor nem kis nehézségek árán; biztosította a felségjelvények épségét a koronázási szertartások alatt 1613-ban és 1618-ban, majd pedig 1619 és 1622 között ugyancsak tisztségében maradt, annak ellenére, hogy a kincsek Bethlen Gábor erdélyi fejedelem birtokába kerültek. Az idős koronaőr és katolikus hivataltársa, Pálffy István a fejedelem és a rendek kérésére megmaradtak hivatalukban (bár az utóbbi csupán 1621 tavaszáig, amikor nyíltan szembeszállt a fejedelemmel), maga Révay pedig Zólyomban, majd a távoli Ecseden is ellátta feladatát, amikor Bethlen odavitette a felségjelvényeket. Bizonyosan Révay gondos felügyeletének is köszönhető, hogy a klenódiумok épségben visszakérültek 1622 augusztusában őrzési helyükre, a pozsonyi vár koronatornyába.

A fentiekből emellett az is kiderülhetett, hogy Révay Péter fontos és aktív politikai szereplő volt a korszakban. Részt vett az országos ügyekben, és a magyar (fő)rendek, illetve saját evangélikus felekezete érdekei szerint járt el. Ezért érdemes lenne a jövőben elmélyültebben kutatni politikai pályáját is.

A koronaőrség és az országos politika tapasztalataiból született az élete utolsó éveiben írt *De monarchia*. A nagy összegzés értékes történeti kútfő – elsősorban a szerző saját korát tekintve –, de még fontosabbak egyéb erényei. Révay ebben mutatja be igazán saját politikai krédóját, s vele a magyar világi rendi elit elképzeléseit, célkitűzéseit és sérelmeit is; éppen ezért a magyarországi politikai gondolkodás történetjének igen becses darabja, s értékét rendkívül megemeli, hogy a korabeli nyugati politikai irodalomra, illetve nézetekre is reflektált. Emellett nagyon fontos a műve azért is, mert ő volt az első, aki hírt adott a nemzeti ereklyénken található görög uralkodóképekről, s erre alapozva a műve végén új elmélettel állt elő a Szent Korona eredetével kapcsolatban. A kötetet tavaly jelentettük meg eredeti latin szövegével és magyar fordításban kollégáimmal, terjedelmes bevezető és jegyzetanyag kíséretében,³³ de korántsem hiszem azt, hogy ezzel a munka befejeződött. Sőt, a koronaőr országtörténetének „modern” recepciója vélhetőleg csak ezután fog elkezdődni, hiszen a hosszú mellőzöttség után a fordításnak köszönhetően – reményeim szerint – felélénkül majd a diskurzus Révay eme nagyobbik művével kapcsolatban is. Ha pedig valóban lesz érdemleges eszmecsere a koronaőrrel és munkásságáról, az mindenképpen üdvös és hasznos lesz, saját magunk és történelmünk ismerete szempontjából is. Mindaddig ugyanis, amíg a Szent Korona múltja és jelene megmozgatja a magyarság képzeletét, addig foglalkozni kell a felségjelvény első krónikásával, Révay Péter koronaőrrel is.

Tóth Gergely

33 A fentebb már sokszor idézett mű: *Révay Péter: De monarchia*. 2021.